

ZNAČENJE PRIJATELJSTVA U PROCESU SAZRIJEVANJA – KRŠĆANSKI POGLED

MARIJAN NINČEVIĆ
Nadbiskupsko sjemenište "Zmajević" - Zadar
Zmajević Archdiocesan Minor Seminary in Zadar

UDK: 159.922:392.71
Pregledni članak / *Review*

Primljeno / *Received*: 11. X. 2007.

Smisao ovog rada je da nas podsjeti na vrijednost i važnost prijateljstva, da nas podsjeti kako je prijateljstvo važno u odrastanju i sazrijevanju, u ostvarivanju onog izvorno ljudskoga u nama. Prijateljstvo ne zavisi ni o kakvoj pripadnosti, prijateljstvo je bez-interesna dobrovoljnost kojoj ne treba nikakav posebni operativni program. U prijateljstvu je važna sloboda izbora i osjećaj ravnopravnosti.

Prijateljstvo se razlikuje od drugih oblika ljubavi, bilo kao uzrok, sadržaj ili izražajna forma, ono je prava ljubav, a ljubav je i mogućnost razgovora. Prijateljstvo je jedino istinsko blago i prava sreća koja se pokazuje kao izravni učinak prijateljske ljubavi u obliku radosti, radosti koja izvire iz srca i koja može savršeno koegzistirati sa siromaštvom, čak i s boli.

Prijateljstvo zbog svega ovoga treba odgoj, iznad svega duhovni odgoj koji čovjeku pojedincu može omogućiti da nadiđe dječja maštanja i postavi se u aktualnu stvarnost. Da usvoji jedno novo odgovorno 'ja', očišćeno od probuđenih tendencija koje se zaokružuju u prošlosti. Autentični prijatelj je stoga duhovno slobodan, zna poznavati samog sebe i drugog, ovisno o situaciji, zna biti dostupan za potpuno prihvaćanje drugoga, zna dati ljubav koja postoji i živi za prijatelja.

KLJUČNE RIJEČI: *altruizam, duhovno prijateljstvo, prijateljstvo, sreća.*

UVODNE MISLI

Mi, ljudi današnjice, živimo u svijetu tiranije, tehnički napredne, ali ne bitno različite od svih onih što smo ih upoznali za duge ljudske povijesti (Fukuyama, 2003). Čini se da riječ "ovisnost" najprikladnije objašnjava izgubljenost koja tako duboko pogađa suvremeno društvo. Naše nas ovisnosti vežu uz ono što svijet proglašava ključevima za uspjeh: nagomilavanje bogatstva i moći, stjecanje društvenog položaja i izazivanje divljenja, pretjeranu potrošnju hrane i pića i seksualno zadovoljavanje koje ne razlikuje pohotu od ljubavi (Nouwen, 1999). Pod takvom tiranijom profita, trenutačne ugone..., u opasnosti smo da iz našeg svijeta iščezne altruizam kao jedna od temeljnih ljudskih vrednota. Postat ćemo ljudi *Vrlog novog svijeta*, koji možda i jesu zdravi i sretni, ali oni zapravo više i nisu ljudi. Više se ne bore, ni za čim ne teže, ne osjećaju ljubav ni bol, ne čine teške moralne izbore, nemaju obitelji, ukratko nisu niti čine išta od onoga što tradicionalno držimo bitno ljudskim. Bića koja nastanjuju *Vrli novi svijet* nemaju više svojstva koja ljudima

daju ljudsko dostojanstvo. Njihov je svijet postao neprirodan, nenaravan u najdublje zamislivom smislu jer je izmijenjena i sama ljudska narav (Huxley, 1998). Ljudi današnjice sve su više dehumanizirani, a prava prijateljstva su rijetka.

Smisao ovog rada je da nas podsjeti na vrijednost i važnost prijateljstva, da nas podsjeti kako je prijateljstvo važno u odrastanju i sazrijevanju, u ostvarivanju onog izvorno ljudskoga u nama. Tema prijateljstva praktički se izgubila uspostavom tiranije "imati", a isto se tako i pojam prijateljske ljubavi "topi", a neophodan je za razumijevanje ljubavi i određivanje njezina prava mjesta (Pinckaers, 2000).

Što dalje bježimo od mjesta gdje Bog prebiva, to smo manje sposobni čuti glas koji nas zove Ljubljenim, Prijateljem. Što manje čujemo taj glas, to više postajemo upletenima u manipulacije i moćne igre ovoga svijeta (Nouwen, 1999). Jako se trudimo da zadovoljimo, da uspijemo, da budemo priznati. Kad ne uspijemo, osjećamo ljubomoru i zavist prema drugima. Postajemo sumnjičavi i povučeni, stalno se plašeci da nećemo postići ono što toliko želimo, da ćemo izgubiti ono što već imamo. U toj zbrci potreba i želja više ne poznajemo vlastite motivacije. Osjećamo se žrtvama svoje okoline, nepovjerljivi smo prema onome što drugi govore i čine. Tada se pitamo: Je li me itko ikada doista volio? Svijet oko nas postaje taman. Naše srce postaje "tvrdo" i/ili oholo. Naše je tijelo ispunjeno bolima. Naš život gubi smisao. Postajemo izgubljena duša. Iako znamo koliko nas naše misli i djela razaraju, puštamo svoje srce, žedno ljubavi, da nas odvuče na varljive putove stjecanja vlastite vrijednosti.

Prijateljska ljubav stavlja pred nas ideal koji očito ne možemo dosegnuti bez dugoga napora nutarnjega čišćenja i ozdravljanja, koje je neophodno za sazrijevanje i prijateljstva i ljubavi. Nije li Aristotel govorio da se istinskim prijateljima može postati tek kad se zajedno pojede vreća soli? (Aristotel, 1992) U anonimnosti našeg vremena potrebno nam je mjesto kao što je domovina, mjesto na kojem se osjećamo kao doma, a gdje su prijatelji, nastaje domovina.

Ljudi, osobito mladi, često se pitaju: Kako steći prijatelja? Što mi je činiti da bih "uzgojio" (neko) prijateljstvo? Antoine de Saint-Exupéry je u svojoj knjizi *Mali princ* opisao kako prijateljstvo može rasti. Lisica objašnjava malom princu kako može postati njegovim prijateljem: "Ti me moraš pripitomiti!" Nakon toga objasni mu i zašto: "Većina ljudi više nema vremena da upozna bilo što. Oni sve kupuju već gotovo u trgovinama. A budući da nema trgovina u kojima se prodaju prijatelji, ljudi ih tako i nemaju. Ako poželiš imati prijatelja, pripitomi mene!" Na pitanje kako se to pripitomljuje nekoga, lisica odgovara malom princu: "Moraš biti veoma strpljiv. Prvo sjedni malo podalje od mene u travu. Ja ću te promatrati potajice, krajičkom oka, a ti nećeš ništa reći. Govor je samo izvor nesporazuma. No svakog ćeš dana moći sjesti malo bliže meni" (Exupéry, 2001: 59-60).

1. POVIJESNI PREGLED NEKIH DEFINICIJA PRIJATELJSTVA

Svatko od nas zna što je prijateljstvo, ali kad ga želimo opisati preciznim riječima nađemo se pred jednim iskustvom, vrlo složenim, izgrađenim na osjećajima, ponašanjima, navikama, fantazijama. Teološki enciklopedijski rječnik pod pojmom "ljubav i prijateljstvo" donosi upotrebljavane izraze antičkih filozofa, Biblije i drugih pisaca: izraze koji dokazuju velike razlike u interpretaciji međusobnog odnosa, koji ovise o ideologiji koja nadahnjuje

autorovo djelo. Iskustvo prijateljstva često biva interpretirano u previše pesimističnom ili pak previše optimističnom obliku (Westermann, 1982). Postoje dva značajna primjera:

Grčko-latinske interpretacije započinju s Platonom koji u *Liziji* govori o prijateljstvu kao o nezainteresiranoj naklonjenosti koja je jedan od temeljnih elemenata prijateljstva. Ona bi po svojem značenju bila jedna prolazna faza sposobnosti ljubavi koja se ne zaustavlja na poimanju čovjeka kao takvog, nego naginje k apsolutu, nazvanom *Prvi voljeni*. Za Platona prijateljstvo isključuje sve one koji traže konkretno zadovoljstvo, ne intelektualno, stavljajući se tako unutar granica stvarnosti. Veličanje "čistog identiteta" reducira se na jednu vrst odnosa u kojem jedna osoba djeluje po efektu ogledala druge osobe. "Povezanost koja se uspostavlja između dvije osobe, dolazi kao prolazna faza u procesu približavanja vrhovnom Dobru, te u platonskoj filozofiji dolazi kao intelektualno Dobro i kao Ljubav lišena svega što je ljudska motivacija. U prijateljstvu Platon zato vidi samo "instrumentalnu vrijednost, prolazni moment, kao kad bi jedna osoba, dok razgovara s drugom, uvijek mislila na nešto nadnaravno kod osobe s kojom razgovara, s posljedicom da ne bi nikad uspjela uspostaviti s njom pravu i vlastitu povezanost" (Riva, 1982: 11). Rezultat takva poimanja prijateljstva jest da se nikad ne ostvaruje jedno pravo prijateljstvo, jer je u platonskom procjenjivanju Vrhovnog dobra prisutno podcjenjivanje ljudske osobe. To je pesimistički pogled koji je uvijek prisutan u Platonovim mislima glede prijateljstva. Način platonskog razmišljanja nije rijedak čak i u modernim ophođenjima, u kojima se prevelika važnost pridaje esencijalnim i intelektualnim stvarima.

Aristotel proučava prijateljstvo u VIII. i IX. knjizi *Nikomahove etike* kao krunu izučavanja kreposti i pripravu na nauk o pravoj sreći (Aristotel, 1992). Ciceron piše dijalog o prijateljstvu upućen *Leliju*, koji će postati klasičnim (Cicerone, 1972), te će ga u XII. st. preuzeti Aelred iz Rievaulxa u obliku dijaloga *De spirituali amicitia*, koji je jedan od dragulja cistercijske duhovnosti. Aelred pokušava definirati ljubav kao prijateljstvo, ali se odmah povlači nazad pred primjedbom da nam ta krepost nalaže ljubiti i neprijatelje, a da im se ne možemo povjeriti kao prijateljima. Prema tome prijateljstvo bi bilo uži pojam od ljubavi (Pinckaers, 2000).

Aristotel, govoreći o prijateljstvu, polazi od razlikovanja ljubavi i prijateljstva. Govori o "dobrovoljnoj ljubavi", odnosno o ljubavi u kojoj onaj koji voli želi ne vlastito dobro, kao u požudnoj ljubavi, nego dobro onoga koga voli. Aristotel smatra da se prijateljstvo temelji na pozitivnom dogovoru dvojice prijatelja o istoj vrijednosti: korisnosti, ugodnosti ili odanosti (Aristotel, 1992). Pravi temelj prijateljstva jest vrlina i samo takvo prijateljstvo možemo smatrati savršenim prijateljstvom. On razlikuje tri vrste prijateljstva: prijateljstvo u kojem se ljubi radi koristi (*chresimon*) koju se ima od drugoga, prijateljstvo u kojem se ljubi radi naslade koju pruža jedan drugome (*hedone*) i konačno, prijateljstvo u kojem se drugome radi njegova dobra želi dobro. Prijateljstva, dakle, mogu biti iz koristi, iz zadovoljstva ili iz kreposti (Aristotel, 1992).

U prijateljstvima utemeljenima na ugodi i korisnosti ljudi postaju prijatelji, no ne prvenstveno stoga što su privučeni jedni drugima, nego zbog ugođe ili koristi koju time dobivaju. Ovakvim prijateljstvima objekt ljubavi nije prijatelj niti njegova dobrota, nego korist koju osoba dobiva time što je prijatelj. Takva prijateljstva obično prestaju čim nestaje ugoda i korist. Prema tome, kad nestane motiv radi kojega je netko prijatelj, nestaje i prijateljstvo (Koprek, 1995). Nazvao bih ih "posredovanim prijateljstvom".

Središnja i temeljna vrsta prijateljstva je prijateljstvo koje je utemeljeno na dobroti i kreposti drugoga. Takva prijateljstva su najdublja i najtrajnija jer se sastoje u slaganju oko dobra i sličnosti u kreposti. Zajednička ljubav prema dobru je ono što privlači prijatelje. U kreposnim prijateljstvima svatko voli drugoga zbog njega samoga jer svatko voli dobro, a prijatelj, u nekom stupnju, utjelovljuje to dobro. Ukratko, prijatelji vole jedan drugoga zato što su kreposni. Prijateljstvo je, dakle, obostrana dobrohotnost koja proizlazi iz brige za drugoga. Iz toga proizlazi da je prijateljstvo bilo koje vrste značajno te da prijatelj želi dobro svome prijatelju radi prijatelja samog. Što se dakle tiče prijateljstva iz ugone i koristi, koja su najčešća, treba reći da imaju pozitivnu vrijednost, ali nisu dovoljna za sretan život. Prijateljstvo, dakle, zauzima prvorazredno mjesto u moralu starih.

1.1. BIBLIJSKA INTERPRETACIJA

Sveto pismo se služi pojmom prijateljstva, posebice u mudrosnim knjigama pod utjecajem grčkih mislilaca, da izrazi odnos između Jahve i naroda pojedinačno (Guidi, 1990). Prijateljstvo je plod mudrosti: "Tko se Gospoda, boji nalazi prave prijatelje, jer kakav čovjek, takav mu i prijatelj" (Sir 6,17).^{*} Biblija govori i o ljubavi "iznad svega u zaista ljudskom pogledu, konkretiziranom u prijateljstvu, u darivanju sebe, u življenju za voljenu osobu. Prijateljstvo na objektivnan način predstavlja plemenitosti izraz od ljubavi koji je moguć jedino kod razumnih bića" (Panimolle, 1991: 38).

Biblijski mudraci kažu da je vlastita nevolja test na kojem se dokazuju pravi prijatelji. Tako se u Knjizi Sirahovoj grčka mudrost povezuje sa židovskom duhovnošću: "Gdjekoji je opet prijatelj za stolom, ali ga nema u času nevolje. Dok si sretan, on će ti biti kao ti sam sebi: s ukućanima tvojim povjerljiv će biti; a stigne li te zlo, okrenut će se protiv tebe i bježat će od tvog pogleda" (Sir 6,10-12). "Vjoran prijatelj pouzdana je zaštita, i tko ga je stekao našao je blago. Pravom prijatelju nema cijene niti se može izmjeriti njegova vrijednost" (Sir 6,14). "A pravi drug dijeli nevolju s prijateljem i kad do boja dođe, štita se laća" (Sir 37,5). Prijatelj ti je prijatelj za to da bi zajedno s tobom nosio muku i olakšao teret tvojim ramenima. Moraš svog prijatelja uzeti za ruke i u svoju zaštitu zajedno sa svime što je na njemu.

Biblija nam potresnim riječima opisuje prijateljstvo između Davida i Jonatana. Kad Jonatan padne u boju, David mu pjeva oproštajnu pjesmu: "Žao mi je tebe, brate Jonatane! Kako li mi drag bijaše ti veoma! Ljubav tvoja bješe meni još od ženske čudesnija" (2 Sam 1,26). To je najljepši primjer jednog vjernog prijateljstva.¹ Kad je David ubio Golijata, Jonatan ga je "volio kao vlastiti život" (1Sam 19, 1). Ovo prijateljstvo nisu mogle uništiti ni podvale drugih, ni rat, niti udaljenost. Stari zavjet, posebice u psalmima i knjigama mudrosti, upozorava pojedince da se zaštite od lažnih prijatelja isto kao i od neprijatelja.² Prijateljstvo između dvije osobe Biblija smatra neplativim dobrom, najdragocjenijim blagom: "Odani prijatelj je moćna zaštita, tko ga nađe, našao je blago. Za odanog prijatelja nema cijene, nema težine za njegovu vrijednost. Odani prijatelj je balzam života" (Sir 6,

^{*} Vidjeti popis kratica na kraju teksta.

¹ O ovom prijateljstvu između Davida i Jonatana vidi i u 1 Kr 18-20.

² Usp. Mih 7,5; Jr 9,3; 20,10; Sir 6,7-15; 6,17; 12,8; 33,6; 37,1-5; Izr 19,4,6; 1 Mak 8, 17; 12,1; 14,16; 2 Mak 4, 11.

14-16).³ Ljubav i prijateljstvo imaju neprocjenjivu vrijednost, "ali ne padaju s neba, već trebaju biti otkriveni, traženi i pronađeni" (Panimolle, 1991: 41).⁴

Da bi prikazala odnos među Jahvom i izraelskim narodom, Biblija upotrebljava kategoriju obećanja, saveza, skoro pa i prijateljstva. Međutim, sadržaj ovog odnosa nije nepoznat u Bibliji, no nikad nije upotrebljavan u političkom, pravnom ili etičko-mističnom smislu. U Bibliji sadržaj prijateljstva postoji u povijesnim međuosobnostima koji su stalni, utemeljeni na zahvaljivanju. Prijateljstvo je intimni božansko-ljudski odnos koji određuje svaku pojedinu dinamičnost svakog odnosa: političkog, putenog, moralnog, etičkog.

U Novom zavjetu susrećemo se s fenomenom prijateljstva, ponajprije kod Luke i Ivana (Filipović, 1988). Luka o apostolima govori kao o Isusovim prijateljima, a jeruzalemsku prazajednicu opisuje kao primjer helenističkog prijateljskog saveza. Ivanovo evanđelje govori o Isusovoj posebnoj ljubavi prema "učeniku kojega je osobito ljubio" (Iv 13,23). Ivan je sjedio do Isusa za vrijeme Posljednje večere i naslonio je, pun ljubavi, glavu na Isusove grudi.

U Starom zavjetu Bog još nije prikazan kao povijesni prijatelj čovjeka, s Isusom, u Novom zavjetu, ostvaruje se upravo takav prikaz prijateljstva. Poruka sadržana u Evanđelju jest ujedno Kristov život, njegovo se propovijedanje provodi u ozračju razgovora i suživota s apostolima koje je smatrao prijateljima (Filipović, 1988). Ova poruka potvrđuje potpuno prihvaćanje čovjeka. Evanđelisti govore o povezanosti koju je Krist uspostavljao sa svima s kojima se susretao. Isus je taj koji je uspostavljao odnos ljudi s Bogom pod znakom ljubavi, on je taj koji je utemeljio odnose među ljudima pod svrhom ljubavi: ljubiti Boga i ljude iskazano je upravo iskazom međusobne ljubavi. Krist je ostvario jasnu razmjenu perspektive i tematike, bilo u vlastitoj osobi, bilo svojom porukom. On ulazi na pozornicu povijesti kao prorok prijatelj: "Nisam došao zvati pravedne, nego grešnike na obraćenje" (Lk 5,32)! Krist donosi poruku dobrote: "Ispunilo se vrijeme, približilo se kraljevstvo Božje" (Mk 1,15)! Po evanđeljima, Isus je prijatelj grješnika i carinika. Spaja prvu skupinu apostola u organiziranu "školu" u kojoj je prisutno ozračje afektivnog zajedništva. Učenici su učiteljevi prijatelji: "A kažem vama, prijateljima svojim..." (Lk 12,4). "Vi ste prijatelji moji ako činite što vam zapovijedam" (Iv 15,14). Njima objavljuje vlastite osobne tajne: "Više vas ne zovem slugama jer sluga ne zna što radi njegov gospodar, vas sam nazvao prijateljima jer vam priopćih sve što sam čuo od Oca svoga" (Iv 15,15). Krist živi sa svojim (apostolima) kao zaručnik s prijateljima u dane svadbe (Mt 9,15), potičući i radujući se njihovoj ljubavi: "Ta sam vas Otac ljubi jer vi ste mene ljubili i vjerovali da sam ja od Boga izišao" (Iv 16,27).⁵ Objavljuje im Boga ljubavi (Iv 16,27). "Bog je ljubav" (1 Iv 4,8.16). Isus nadilazi jednolični zakon univerzalne ljubavi zbog zajednice učenika, kako bi mogao utemeljiti prijateljstvo usmjereno i odmjereno po različitim osobitostima: s Lazarom "našim prijateljem" (Iv 11,11), s Judom do časa izdaje (Mt 26,50), s Ivanom i Petrom (Iv 13,23; 19,26), s grupom žena, među kojima napose s Martom i Marijom (Iv 11,5), zadržavajući isti način također u ukazanjima poslije uskrsnuća.⁶ Za njih upotpunjuje svoj nauk na posljednjem rastanku: "Ljubite jedni druge kao što sam ja ljubio vas..." (Iv 15,12).⁷

³ Usp. Sir 22, 19; 37, 1.6; Izr 18, 24.

⁴ Usp. Izr 17, 9; Sir 3, 17; 7, 35; 14, 13; 19, 13; 22, 23. 25; 27, 17; 29, 10.

⁵ Vidi i Iv 15, 9.16.

⁶ S Marijom: Iv 20,14-17; s dvojicom u Emausu: Lk 24,32; s Dvanaesticom: Lk 24,40-43; s Petrom i Ivanom: Iv 21, 15-17.22.

⁷ Usp. Iv 15,13.17; 13,34-35.

Isus iz Nazareta objavljuje prijateljstvo Boga s ljudima kao sasvim novu mogućnost. Prijateljstvo se prikazuje strukturiranim kao prijateljstvo koje se temelji na međusobnoj ljubavi, bilo s Bogom, bilo s ljudima. Prijateljstvo je, dakle, najveće moguće uzdignuće čovjekove duhovne vrijednosti. Prijateljstvo o kojem govori Krist prelazi sociološki i čisto antropološki pogled na kojima se temelji prijateljstvo o kojem govore Platon, Aristotel i Ciceron.

1. 2. TRADICIONALNE INTERPRETACIJE

Patristička tradicija i potom monaška pokazale su što je to autentično kršćansko prijateljstvo. Klement iz Aleksandrije kršćansku ljubav za drugoga podrazumijeva kao prijateljstvo. Origen govori o Božjoj ljubavi u terminu *filantropija*. Pakomije, Bazilije, Ivan Krizostom i Augustin smatraju prijateljstvo među monasima duhovnim putem za recipročno usavršavanje (Guidi, 1990). Ipak, prijateljstvo je u nekim interpretacijama izuzeto od pojma ljubavi.

Augustin drži da u prijateljstvu iz dviju duša nastaje jedna. Jedan od njegovih najjasnijih iskaza o prijateljstvu nalazi se u IV. knjizi *Ispovijesti*. Kao devetnaestogodišnjak Augustin se povezao s jednim prijateljem. "Odrastao je sa mnom kao dječak i zajedno smo išli u školu, zajedno se igrali. Ali onda mi još nije bio takav prijatelj, premda ni poslije nije bio takav kakvog traži pravo prijateljstvo, jer nema pravoga prijateljstva, ako ga ti ne učvrstiš među ljudima⁸..." (Augustin, 1994: 67). Nakon jednogodišnjeg prijateljavanja Augustinova je prijatelja zadesila smrt. Nad tom smrću Augustin u meditaciji punoj boli i suza u žalosti piše: "Što god sam pogledao, bila je smrt. Što god sam nekada s njim zajednički imao, bez njega se okrenulo u strahovito mučenje. Sam sam sebi postao veliko pitanje: pitao sam dušu svoju zašto je žalosna i zašto me silno uzbuđuje, ali ništa mi nije znala odgovoriti. A kad sam joj govorio: Uzdaj se u Boga (Ps 42,6), s pravom mi se nije pokoravala, jer je bio istinskiji i bolji čovjek kojega je kao najdražega izgubila (Augustin, 1994: 67). Prijatelj je nezamjenjiv. Augustin ga, s Horacijem, naziva polovicom svoje duše. Augustin smješta prijateljstvo unutar kršćaninova puta do Boga. Tako se on uspinje od *filiae* do *agape* koja je najprije usmjerena na Boga. Tko prijatelja ljubi u Bogu, taj ga ne gubi ni u smrti. Prijatelji se u Bogu susreću. Susresti se u ljubavi može biti romantika, ali ostati u njoj je mistika. Svaki je prijatelj istodobno i dar i djelo Božje ljubavi. Da bi prijateljstvo doseglo svoj vrhunac, potreban je Bog. Aristotel drži da je krepost koju prijatelji opažaju jedan u drugome, ona koja ih zbližava, Augustin smatra da ih zbližava Bog.

Tako, po sv. Augustinu, pravi kršćanin treba žrtvovati užitak ljudske ljubavi za užitak ljubavi-dobrote, ljubav za svakog čovjeka kao brata ima kao cilj jedinstvo kršćana. (Augustin, 1994) Skolastika nije dala razjašnjajući doprinos spram problema vrijednosti ljudskog prijateljstva, iznad svega onog heteroseksualnog. Sv. Toma, razvijajući aristotelske i kršćansko-neoplatonske pojmove, "vidi u prijateljstvu prisutnost udahnute ljubavi, ukoliko ova uključuje obostranu dobrovoljnost između onog što je pravo, koje želi slavu Božju i Boga koji želi dobro i koji mu udjeljuje posvećujuću milost, po kojoj će vidjeti Boga licem u lice, tako da već među njima postoji zajedništvo duhovnog života" (Riva, 1982: 17).

⁸ Ovdje Augustin misli na Boga.

Sv. Toma precizira, obnavljajući aristotelske misli o prijateljstvu, odnos među kršćanskim prijateljstvom i ljubavi kada potvrđuje: "Prijateljstvo je ljubav" (Akvinški, 1981: 265). On jednostavno definira ljubav kao prijateljstvo na temelju Ivanova pojma *philia*, a osobito na temelju Kristove riječi: "Više vas ne zovem slugama... Vas sam nazvao prijateljima, jer vam priopćih sve što sam čuo od Oca svog" (Iv 15,15). Promatrajući prijateljstvo kao najpotpuniji oblik ljubavi, premda ga uzima u širokome smislu koji uključuje sve ostale vrste ljubavi, Toma od Aristotela preuzima potrebne sastavnice za analizu, prilagođujući ih svojoj temi koja nadvisuje ljudsko iskustvo. Prijateljstvo se sastoji u dobrohotnoj ljubavi, tako te se želi prijateljevo dobro zbog njega samoga (Akvinški, 1981). Prijateljstvu još dodaje uzajamnost, koja udvostručuje uspostavljenu povezanost. Osim toga, ono stvara zajedništvo, volja i zajedništvo u životu ostvaruje se pak u uzajamnoj razmjeni a očituje u zajedničkom korištenju dobara. Pravo se prijateljstvo u konačnici oslanja na krepost kao svoj nužni temelj, a ne na korist ili ugodu, budući da mu je moralna kvaliteta najčvršći temelj i najveće dobro koje prijatelji zajedno traže (Pinckaers, 2000). Prijateljstvo u nama odjelotvoruje, posvješćuje i ponazočuje sposobnost svojstvenu duhovnim bićima: to je mogućnost da ljubimo svakoga u njemu samome i radi njega samoga, bez interesa koji nas počesto zapljuskuju, u toj mjeri da nas raduju dragovoljna odricanja u korist ljubljenih osoba. To je ljubav u pravom smislu riječi. Sv. je Toma naziva prijateljskom ljubavlju, za razliku od koristoljubive ljubavi, kada predmet ljubavi prenosimo na sama sebe ili na nešto drugo npr. novac. Prijateljstvo to posvješćivanje osnažuje pomoću posebnog odnosa koji oblikuje uzajamnost, u kojoj na prijatelju opažamo jednaku takvu sposobnost velikodušne ljubavi. Prijateljstvo je povlašteno mjesto gdje se otkriva ono što bi se moglo nazvati jezgrom ljubavi. Zato je moguće ustvrditi, kao i za ljubav, da bi bez prijateljske ljubavi krepostan život bio prazan, a njegova djela slična "cimbalu što zveči" (1 Kor 13, 1).

Ljubav dobrohotnosti čovjek može njegovati za sebe samoga i za drugoga. Čoveku je po naravi nužna ljubav prema samome sebi. To, dakako, nije prijateljstvo, no to je više nego prijateljstvo jer ljubav prema samome sebi ne počiva na bilo kakvu ujedinjenju, kao prijateljstvo, nego na jedinstvu, identitetu ljubljenoga sa samim sobom. Riječ je zapravo o samoprihvatanju. Samoprihvatanje i ljubav prema samome sebi ostaju korijen, načelo i prasluka dobrohotnosti i prema drugima. Ono je u tome da se prema drugome slično i dobrohotno odnosim i ponašam kao prema samome sebi. "Sve što želite da ljudi čine vama, činite i vi njima" (Mt, 7,12)! Stoga će ponašanje nekoga čovjeka prema prijatelju uvijek, na neki način, odražavati crte njegova ponašanja prema samome sebi. Tko u sebi na prvome mjestu ljubi sliku Božju, taj će i u prijateljstvu prvenstveno tražiti i gledati ne zemaljskog čovjeka, nego sliku Božju, te ga kao takva prihvaćati, poštivati, ljubiti. Da bi dobrohotna ljubav mogla biti prijateljstvo, treba biti obostrana. Ljubav prijateljstva raste tek onda kada je uvjerena da pronalazi odgovor (Negel, 1973).

I. 3. PRIJATELJSTVO I DRUGI VATIKANSKI KONCIL

II. vatikanski koncil naglašava da se Bog Otac samoobjavljuje u Isusu Kristu ljudima, njegovim prijateljima (DV 2). Zbog toga Isus svoje učenike zove prijateljima (LG 28). Svi vjernici postaju u Kristu "braćom, prijateljima i subaštinicima" (LG 50). To prijateljstvo čini također biskupe "braćom i prijateljima" prezbiterima (PO 7).⁹ Djelovanje biskupskog

⁹ O ovome govori i Ivan Pavao II. u apostolskoj pobudnici *Pastores dabo vobis* (Dat ću vam pastire).

učiteljstva postaje plodnim ukoliko podupire nastajanje prijateljstava među ljudima (CD 13). Prezbiteri trebaju biti među sobom "kao prava braća i prijatelji" (PO 8). Kršćansko učiteljstvo nastoji ustanoviti "jedan prijateljski odnos među učenicima" (GE 5). Kršćansko prijateljstvo među vjernicima (AA 4), dok ih odvlači od izoliranosti i dok im pomaže nadići nevolje aktivizma, dopušta im "učiniti plodove uvijek više bogatima apostolatom" (AA 17). Svjedočanstvo evanđeoskog prijateljstva može stići do točke darivanja života za vlastite prijatelje. "Nitko nema veće ljubavi od ove: položiti vlastiti život za svoje prijatelje" (Iv 15,13).

2. POGLEDI PRIJATELJSTVA

2. 1. PRIJATELJSTVO NE ZAVISI O PRIPADNOSTI

"Prijateljstvo je povezanost koja ne ovisi o pripadnosti i partikularnom biološkom podrijetlu, nego se koristi činjenicom ne-pripadnosti istom obiteljskom stablu" (Riva, 1982: 26). Što ne želi reći da se u obiteljskom ozračju također ne mogu roditi autentični oblici prijateljstva. Ipak, u većem dijelu slučajeva prijateljstva se formiraju izvan obiteljske loze. "Za ostvarenje jednog pravog prijateljstva poželjno je biti sposobnim za izdići se iznad obiteljskih veza i biti u stanju stvoriti odnose 'drugačije' od obiteljskih, treba također biti u stanju održati dva tipa odnosa, uzimajući ih u potpunosti u ozračju osobnog i društvenog života" (Riva, 1982: 28). Jasno je dakle da prijateljstvo treba biti smatrano ciljnom točkom na koju se nadovezuje, poslije već proživljenih bratskih i materinskih odnosa. Ti odnosi ciljaju i otvaraju put k autentičnom prijateljstvu.

2. 2. OSJEĆAJ RAVNOPRAVNOSTI

Jedno od važnih obilježja prijateljstva jest osjećaj ravnopravnosti koji prijatelje međusobno ujedinjuje. Obitelj ima hijerarhijsku strukturu koja proizlazi iz činjenice da roditelji trebaju biti odrasli i spremniji na život više od njihove djece. Iz tog proizlazi da je funkcija roditelja strukturirana hijerarhijski, djeca trebaju njihovu pomoć i nalaze se na polu "primatelja", a odrasli se, s druge strane, nalaze na polu "davatelja". U prijateljstvu ne postoje prave i vlastite hijerarhije, budući da ne postoji "specifična" funkcija obiteljskog tipa. Samo tamo gdje kraljuje ravnopravnost među osobama, postoji plodan teren za prijateljstvo i za njegov autentični razvoj. Osjećaj ravnopravnosti koji stoji u temelju prijateljstva omogućava poistovjećivanje među prijateljima, koji se istodobno osjećaju sudionicima istih afektivnih ponašanja.

2. 3. BEZ-INTERESNA DOBROVOLJNOST

Mnogi autori su potvrdili da bit prijateljstva jest nesebičnost, odnosno bez-interesna dobrovolja ili željeti dobro nekome zbog njega samog. Potrebno je zato razjasniti riječ "bez-interes". Svaka afektivna povezanost za sebe je interesna jer tendira uspostaviti razmjenu "dobara", osjećaja i ponašanja upućenih k jednom cilju. Čovjek uvijek djeluje pod motivacijom, uvijek je zainteresiran za ono što čini. Čovjekovo djelovanje uvijek je popraćeno jednim odjekom emocije koja ga čini sudionikom onoga što čini, emotivna

reakcija može biti svjesna ili nesvjesna, ali ne i odsutna. Govoreći o bez-interesu mislimo dakle na ne precizno ili loše definiran pokušaj da pokažemo nadilaženje narcističkih interesa i uzimanja u obzir afektivne, duboke vrijednosti drugoga, postavljajući ga na isti stupanj važnosti kao i sebe samoga.

2. 4. BEZ POSEBNOG OPERATIVNOG PROGRAMA

Četvrti aspekt prijateljstva jest činjenica da se u većini slučajeva prijatelji međusobno nalaze bez posebnog operativnog programa. Čini se da je glavni cilj takvih susreta jednostavno biti skupa, osjetiti se dionikom u psihičkom životu drugoga. Ipak, prijatelji "čine" uvijek nešto: razgovaraju, slušaju, razglabaju, žive iskustvo tišine... Međusobna relacija prijateljstva razvija se više na podsvjesnom negoli na svjesnom stupnju i potreban je faktor vremena da sazriju do stabilne veze.

2. 5. SLOBODA IZBORA

Peti je segment prijateljstva sloboda izbora. "Prijateljstvo je međusobna ljubav koja se rađa iz slobodnog uzajamnog izbora i koristi se u potpunosti u uzajamnom osjećaju. Prijateljstvo izvire, slobodno od prirodnih veza" (Alvarez, 1975: 114). "Utvrđeno je da se zasebne dinamike svakoga izražavaju u odabiru osoba s kojima se uspostavlja duboka i trajna veza. Danas je opće mišljenje da u određenim periodima puberteta mladi tendiraju izabrati prijatelje među grupama neugodnima za roditelje ili barem vrlo različitima od onih koje roditelji smatraju 'poželjnima'" (Riva, 1982: 36). Ovaj tip ponašanja mladih sačinjava odlučujući trenutak sposobnosti da se osjete nezavisnima od obitelji. Prijateljstvo prikazuje tako jednu etapu u procesu osobnog života u kojoj je potrebno poslužiti se slobodom biranja.

2. 6. SVRHA PRIJATELJSTVA – ALTRUIZAM!

Opće je prihvaćeno da prijateljstvo uvijek slijedi jedan cilj a taj cilj je - altruizam. Pitamo se zato: Koja je svrha prijateljstva? K tome, iznad svega dolazi do izražaja da prijateljstvo preuzima mnoštvo ponašanja, na što je samo po sebi teško odgovoriti. Fenomen prijateljstva uvijek je imao veliku važnost u međusobnim odnosima i ujedno se manifestira kao prijeko potrebnim u ljudskom životu. Može se reći da je cilj prijateljstva upravo ljudski život. "Prijateljstvo dopušta razvijati povećanje potrebe ravnopravnosti koja je jaka u svakom čovjeku, ali koja se teško može ostvariti u obiteljskim, socijalnim, profesionalnim, političkim, religioznim, kulturnim ili zabavnim strukturama, zbog činjenice da je ljudska populacija ojađena postojanim prestižem, podčinjenošću i povredama, iskorištavanjem i autoritarizmom" (Riva, 1982: 34). Uz činjenicu da posljednji smisao prijateljstva nije korisnost odnosno uгода, može se izvesti da je njegov cilj "savršeno zajedništvo u svim djelima, mislima, u svim vrijednostima" (Cicerone, 1972).

Neposredna je posljedica prijateljstva jedinstvo prijatelja u davanju sebe – u intrinzičnoj motiviranosti. Prijateljstvo kao i prava ljubav nagoni na dobrotu (*beneficentia*). Misao na prijatelja postaje na neki način djelatni princip. Ljubav u prijateljstvu nikada ne miruje (Nagel, 1973). Ona postaje ljubav koja služi, ljubav koja se su-življava i su-mišljava u

osobu ljubljenoga. Prijatelj poradi prijatelja ne štedi vrijeme, tijelo, život. Ako je prijatelj skrenuo s pravoga puta, prijatelj će ga pokušati vratiti. I bratska opomena spada dakle u područje službe prijatelju. Jaka ljubav rađa revnošću (*zelus*), a revnost se očituje u borbi protiv svega što je protivno ljubavi.

3. PRIJATELJSTVO I LJUBAV

Riječ "ljubav" danas je postala jedna od najupotrebljavanijih, ali i najzloupotrebljavanijih riječi, uz koju povezujemo prilično različita značenja. Podsjetimo najprije na širok semantički raspon riječi "ljubav": govori se o domoljublju, o ljubavi prema zvanju, o ljubavi između prijatelja, o ljubavi prema poslu, o ljubavi između roditelja i djece, između braće i rođaka, o ljubavi prema bližnjemu i ljubavi prema Bogu (Benedikt XVI., 2006). U svoj toj raznolikosti značenja postavlja se pitanje: Jesu li sve te vrste ljubavi zapravo jedna te ista stvarnost te je ljubav, premda u različitosti svojih očitovanja, u konačnici ipak jedna jedina, ili pak jednostavno koristimo istu riječ za potpuno različite stvarnosti? Ljubav je najuniverzalnija, najstrahovitija i najtajnovitija kozmička energija. Nakon stoljetnih neodlučnih pokušaja, društvene su je ustanove ogradile nasipom i kanalizirale (Chardin, 1977).

Isus Krist nas poučava što znači ispravno ljubiti: naučiti promatrati drugu osobu ne više svojim očima i svojim osjećajima, već iz njegove perspektive, a to znači biti spreman žrtvovati svoj život za drugoga. Ispod površine vanjskog izgleda uočavati kod drugih ljudi duboku želju za znakom ljubavi i pažnje (Benedikt XVI., 2006).

Odnos između prijateljstva i ljubavi nije uvijek lako odrediti. Kaže se da "bit ljubavi stoji u davanju sebe u punini radosti i užitku posjedovanja drugoga. Bit prijateljstva jest u dobroj volji koja ide čak do žrtvovanja sebe za prijatelja" (Maritain, 1964: 11). U teološkom poimanju ljubavi prijateljstvo zauzima važno mjesto. Bog nas prijateljski voli pomažući nas u svim našim potrebama i umirući za nas na Križu. Bog nas ljubavlju voli, čineći nas dionicima svoje prirode posredstvom milosti, čineći od posvećene duše svoje prebivalište. Ove su riječi bogate značenjem za život svakog čovjeka, ali ih nije lako shvatiti. Objašnjavajući ih i tumačeći, riskiramo da im umanjimo značenje ili da ih krivo protumačimo.

Svaka ljubav je ljubav za sebe. To može biti shvaćeno na dva tipično različita načina: s jedne je strane dobrovoljna ljubav ili ljubav kao zvanje. Dobrovoljna ljubav u kojoj se onaj koji voli daje voljenoj osobi, dajući joj svoja dobra i ono što ima, do one savršene ljubavi kao što je zvanje, u kojoj se daje sve što se ima, sva vlastita dobra pa i vlastiti život. Taj oblik ljubavi jest onaj koji karakterizira pravo prijateljstvo. Prijatelj, dajući ono što ima, daje također, na jedan određen način i u isto vrijeme, ono što on jest, svoju osobu, vlastitu osobnost – daruje sebe, dakle, naravno i stvarno. Ili, posredstvom uljudnosti koju iskazuje prijatelju daruje neke darove koji u sebi pod znakovima skrivaju dar sebe samoga koji je, više-manje djelomičan, želi se reći, darovi koje daruje dopuštaju mu da sačuva za sebe svoj vlastiti ja, dakle, nije dao potpuno sve što ima. Osoba se u prijateljskoj ljubavi daruje direktno i otvoreno. Ljubav je mogućnost razgovora.

Razlika između ljubavi i prijateljstva nije obavezno "razlika u jačini ili veličini ljubavnog zanosu. Određeno prijateljstvo može biti isto tako shvaćeno, ili tako reći izuzeto od određene ljubavi. Razlika između ljubavi i prijateljstva je razlika u unutarnjoj kvaliteti

ljubavne ugone, ili na metafizičkoj osnovi na kojoj se ljubav izgrađuje u duši, odnosno na moći koju ona ima da otuđi dušu samu od sebe" (Maritain, 1964: 12-13). Ljubav je pojam puno širi od pojma prijateljstva u smislu da "je prijateljstvo jedan oblik ljudske ljubavi: stanja ljubavi, istodobne i recipročne ljubavi između dvije osobe" (Alvarez, 1975: 112). Prijateljstvo pretpostavlja egzistenciju ljubavi "u idealnom smislu, prijatelj je onaj koji voli, iznad svakog osobnog interesa ili koristi, koji je u potpunosti otvoren da primi drugoga, koji je željan dati se kao dar, koji se raduje postojećem miru kod drugoga kao da se radi o vlastitoj osobi" (Goffi, 1989: 1). Prijateljstvo nije samo dati i primiti osjećaje, već podrazumijeva otvoriti jednoj osobi, s jedne strane vlastiti duh i dobra, te s druge strane otvoriti se duhu i dobrima druge osobe. Struktura prijateljstva se sastoji u riječima, u tišini i u ponašanju. Riječi izražavaju nutarnje osjećaje, tišina pripušta duše k shvaćanju dubokog sklada i daje iskustvo osjetiti se sukladnima u istim osjećajima, ponašanja slijede riječi i tišinu, pritom ne narušavajući dijalog i susret. "Prijateljsko zajedništvo je način govora koji se razlijeva u dubokoj nutрини i koji se poslije, spontano rastvori u riječi i vanjske geste" (Goffi, 1989: 2). U prijateljstvu se stvara jedan odnos zajedništva među ljudima. Isto se može reći za zajedništvo s Bogom, iako se pretežno govori o ljubavi.

Sveti Toma Akvinski ljubav definira kao "čovjekovo prijateljstvo za Boga" (Akvinski, 1984: 266). Prijateljstvo je dakle oblik ljubavi (prijateljska ljubav), najdelikatniji i najuzvišeniji izraz ljudske ljubavi. Prijateljstvo izražava konkretno dobrovolju (benevolentna ljubav), po kojoj prijatelj ljubi dobro samo u sebi, nasuprot požudi (požudna ljubav), kojom se vole objekti (stvari ili osobe) ne same u sebi, već radi vlastita interesa, u egocentričnom smislu. Dobrovolja je jedan osjećajni izraz, izravno upućen drugome, koji u drugome otvara altruistički stav i ushit. Dobrovolja utemeljuje prijateljstvo, odnosno preobražava se u prijateljstvo u času kada uspije u drugome izazvati istu senzaciju.

Kao definicija, prijateljstvo je uvijek socijalni fenomen, ali na nutarnjem stupnju konzumiran u osjećajima, zajedništvu što su satkani na srodnosti i tajnosti, koji upućuju na susret dvoje budućih voljenih-prijatelja. S vremenom se to zajedništvo mijenja na osjećajno jedinstvo dvoje voljenih u najdubljoj točki volje. Taj pogled na prijateljstvo rezultira sjajnim kreposnim životom. Upravo zato sveti Toma odbacuje Aristotelovo mišljenje koje negira mogućnost prijateljstva čovjeka s Bogom. Prijateljstvo između čovjeka i Boga obojeno je milošću. "Milost je ontološki čimbenik koji je određivao temeljno zajedništvo Boga i nas ljudi (fundamentalno zajedništvo) u udioništvu božanskog života. Iz tog zajedništva izvire *caritas* nova 'nadnaravna' ljubav, realizirana u najdelikatnijim vlaknima osjećaja: *dilectio*, duhovna ljubav čovjeka prema Bogu, koja 'odgovara' i jest u suglasju s Božjom ljubavi za nas. Božja ljubav i ljudska ljubav jesu dva momenta recipročnog odnosa koji stvara 'afektivno zajedništvo': susret i podudarnost volje, ljudske i božanske: čiji razvoj ima konačnicu u posvećenju" (Alvarez, 1975: 113). Afektivno zajedništvo stalno zahtijeva stvarno jedinstvo, uzajamnu prisutnost prijatelja, suživot koji će imati "potpuni razvitak u blaženom 'posjedovanju' Božanskog prijatelja: konačno to je stvarna ujedinjenost u prijateljstvu" (Alvarez, 1975: 113). Ljubav je na kraju ta koja stvara jedan oblik duhovnog života. Ljubav približava čovjeka i usmjeruje ga na jednu vrst intimnosti na afektivnom stupnju. Ovdje u igru ulazi prijateljstvo. Ono "ne stvara samo od sebe vlastitu sferu da podredi i uputi drugom sve ostalo, već usvaja i preobražava sve druge oblike zadržavanja s Prijateljem: molitva, 'rasprava prijateljstva', liturgija, 'čin s njime i za njega', poziv i profesionalne obveze, 'dijalog zova i odgovora'" (Alvarez, 1975: 114).

U prijateljstvu se ostvaruje put koji nije kratak, koji vodi do poučavanja o ljubavi, do dopuštanja da budem voljen. Ljubav svijeta jest i uvijek će biti uvjetovana (Nouwen, 1999). Strpljenje, povjerenje, oprezno približavanje, obzirnost, dovoljno vremena za prijatelja, umijeće čekanja, sve to moramo naučiti da bi prijateljstvo moglo rasti. Sloboda i ljubav se susreću u prijateljstvu. Kritika prijatelju uvijek je u službi ljubavi. Ona mu treba pomoći da sam ukloni svoje nedostatke prije nego ih drugi otkriju i zlouporabe (Grün, 2006).

4. DUHOVNA PRIJATELJSTVA

Prijateljstvo se razlikuje od svakog drugog oblika ljubavi, bilo kao uzrok, sadržaj ili izražajna forma. "Tajanstveno proizlazi na temelju duhovnih afiniteta ne uvijek homogenih, upućenih k obostranom susretu osoba, ne iz instinktivnih poriva, već zbog duhovnih težnji, koje se samoodređuje, daje i prihvaća osjećaje i s njima i osobu, u čisto duhovnom obliku" (Alvarez, 1975: 114).¹⁰ Izvor prijateljstva je ljubav, tako da "može biti ljubav bez prijateljstva, ali ne i prijateljstva bez ljubavi" (Rievaulx, 1982: 127).

Izvor duhovne ljubavi je Božja ljubav. Prijateljstvo je odgovor na spoznaju Božje ljubavi. "U prijateljstvu nema ničeg nečasnog, lažnog, već je sve sveto i istinito" (Rievaulx, 1982: 109). Štoviše, "u prijateljstvu se susreću jedinstvo i blagost, istina i radost, slatkoća i energija, osjećaji i čini. Sve ovo dolazi od Krista i u njemu se usavršava" (Rievaulx, 1982: 110). Prijatelj koji se s prijateljem ujedini u Kristovu duhu, postaje s njime jedno srce i jedna duša. Krist je uspostavio uvjete prijateljstva: "Nitko nema veće ljubavi od onog tko život svoj daje za one koje ljubi" (Iv, 15, 13). Dotle treba sezati ljubav među prijateljima: do smrti jednog za drugoga. Prijateljstvo se rađa i živi među osobama koje su napredovale u zrelosti.¹¹ Savršenstvo zrelosti jedne osobe "mjeri" se prema tome koliko ostavlja prostora prijateljstvu, koje "može proizaći među dobrima, usavršiti se među boljima, živjeti među savršenima. Zaista, dok se hotično uživa u zlu, dok se preferira ne odanost dobru, dok je užitak bolji od čistoće, drskost bolja od umjerenosti, ulagivanje od kazne, kako se može samo i željeti prijateljstvo, čiji korijen proizlazi iz vrijednosti vrlina" (Rievaulx, 1982: 114-115)? Za čovjeka nema ništa svetije da želi, ništa korisnije da traži, ništa teže da pronade, ništa slađe da nađe i iskusi, ništa plodnije da sačuva od prijateljstva. Prijateljstvo je jače od smrti. Ono, u biti, daje plodove bilo u ovom ili u budućem životu. Prijateljstvo daje suukus svim vrlinama, svojom jakošću sprječava loše navike: moderira protivnosti, tako da među smrtnicima ništa ne može biti lijepo bez prijatelja. Pravo prijateljstvo bez rezerve ujedinjuje osobe. "Prijatelj je udružen s tvojom dušom i ti svoj duh vežeš s njegovim takvim vezom da dva budu jedan. Njemu se povjeri kao drugom tebi, bez prikriivanja ičega i bez ikakve bojazni od njega. Zato treba najprije izabrati onog koji je prikladan, poslije ga iskušati i na kraju ga pridružiti među prijatelje" (Rievaulx, 1982: 128). Prijateljstvo poznaje različite stupnjeve razvoja i treba se razvijati do savršenstva. Govori se obično o "četiri stupnja do

¹⁰ "Prijateljstvo se rađa iz jednostavnog drugarstva kada dvojica ili više njih otkriju isti ideal, interes ili samo ukus, kojeg drugi ne dijele i koji je do tog trenutka smatran od svakog zasebno najvećim blagom" (Lewiss, 1992: 65).

¹¹ Bernard govori o tri znaka po kojima se može procijeniti ima li osoba afektivnu zrelost: 1. sposobnost da ispuni vlastitu dužnost; 2. prisutnost dobrih međusobnih odnosa, iako ne savršenih; 3. sposobnost odlučivanja bez previše otezanja i u miru. Afektivna zrelost nije nikad "savršena", ali je uvijek u odrastanju (Bernard, 1982: 220-222).

savršenosti prijateljstva. Prvi je izbor, drugi stupanj je kušanje, treći prihvaćanje, četvrti stupanj je savršeno suglasje s božanskim i ljudskim stvarima u ljubavi i dobroj namjeri" (Rievaulx, 1982: 129). Iz napredovanja u savršenosti prijateljstva možemo izvesti također ono što je zapreka za pravo prijateljstvo: ocrnjivanje drugoga; napad, koji ruši želju i gasi ljubav; oholost; indiskretnost koja prijateljima više ne dopušta nikakvu ljubav, nikakvu ljubaznost, nikakvu "slatkoću", već sve ispunjava gorčinom, prezirom, mržnjom i bolju; "nož u leđa", odnosno skriveno ogovaranje.

Ove zapreke imaju zajednički nazivnik u pomanjkanju povjerenja i sigurnosti među prijateljima. Sigurnost s kojom se netko povjerava prijatelju jest veliko dobro prijateljstva. Preduvjeti tog povjerenja i te sigurnosti su: "Treba izabrati onoga koji nije razdijeljen u nestabilnosti, onog koji nije obuzet sumnjama, ili onoga koji ne govori previše" (Rievaulx, 1982: 136).

Drugim riječima, kao vrijednost u prijateljstvu treba izabrati one najspremnije, one koji su pobijedili loše navike i koji su stoga gospodari samima sebi, one koji bi mogli izdržati i u napasti lošega. Izbor prijateljstva je određen samo na one koji "imaju u sebi motiv da budu voljeni" (Rievaulx, 1982: 138). Taj motiv uključuje u sebi četiri elemenata: "Odanost, namjeru, kriterij i strpljivost. Odanost, da se povjeri sa sigurnošću. Namjera, da od prijateljstva ne očekuješ ništa drugo doli njegove naravne prednosti. Kriterij, da ne ignoriraš ono što bi trebao dati prijatelju ili ga pitati, u čemu suosjećati ili radovati se s njime. Strpljivost, da znaš gdje ponekad treba ispraviti, razloge zašto to učiniti, na koji način, u koje vrijeme, na kojem mjestu" (Rievaulx, 1982: 145).

Veliki mistici, sv. Terezija Avilska i sv. Franjo Saleški govore o duhovnom prijateljstvu kao o obostranoj pomoći za napredak u kršćanskom životu (Guidi, 1990: 22). Za "personalističku školu",¹² prijateljstvo je "stvaran odnos između dvije osobe, to je ljubav u intuiciji, odnosno, bolje rečeno, u dubokoj percepciji onog nečeg 'jedinstvenog' što se nalazi u svakom čovjeku, zbog čega se pojedinac razlikuje od drugog i zbog čega stupa u odnos s drugim kao 'cjelina'" (Riva, 1982: 19).

Psihoanaliza je prizvala pozornost na "potrebu ne zaustaviti se na vanjštini ponašanja, te na podupiranje istraživanja motivacija koje stoje s druge strane od običnog vidljivog, i zato je psihoanaliza potaknula na veći interes i na veće poštivanje osobnih dinamika, ljudskih odnosa, preporučujući neke najprigodnije modele i poglede" (Riva, 1982: 21).

Kako prijateljstvo podrazumijeva autentičnu ljubav koja nije erotskog ili seksualnog karaktera, već čisto afektivne naravi, na duhovnoj razini, ostaje uvijek duhovni akt, mogućnost otvorenosti vlastitog duha drugome, komunikacija osobe s osobom. Prijateljstvo se kao i svaka druga duhovna realnost treba ispoljiti, pokazati se. Da bi se pokazalo, "prijateljstvo stvara vlastitu sferu u kojoj preoblikuje i puni osjećajima stvari i događaje. To je potreba nutarnosti, intimnosti i iskrenosti. Ne nalaže jednolikost, već zajedništvo ideala i životnih razloga, postavljenih iznad profesije, kulture i socijalnog stupnja dvaju prijatelja" (Alvarez, 1975: 114). Prijateljstvo se nužno ne zatvara na "dva" prijatelja, međutim, ovdje je dobro naglasiti da se istinsko prijateljstvo teško postiže iznad "dva", jer je prijateljstvo određeno afektivnim polaritetom. Prijateljstvo daje mogućnost duhovne otvorenosti nutarnjim bogatstvima drugoga i ostaje prijelaz granice koja uvjetuje svaki

¹² Martin Buber jedan je od najsvijetlijih predstavnika personalističke pedagogije.

ljudski duh. Prijateljstvo je autentičan oblik nadilaska izoliranosti, narcizma, egocentrizma, samodostatnosti, zavisti, mizantropije, rivalstva, antagonizma. "Mogućnost komuniciranja koje prijateljstvo uspostavlja, novi je životni plan u kojem se nutarnje okreće k socijalnom instinktu. Otvara suradnju za najteže probleme čovjeka. Omogućuje poznavanje sebesamoga u povratnoj slici prijatelja i podupire osobno odrastanje" (Alvarez, 1975: 114). Prijateljstvo nije činjenica koja iznenada dođe izvana. Prijateljstvo se ne može postići kada se ili kako želi jer nikada nije utilitaristička vrijednost. Potrebno je naučiti živjeti u prijateljstvu kroz dugo iskustvo imperfektnih prijateljskih ljubavi. Prijateljstvo je trenutak razvoja osjećaja jedne osobe, njezinih iskustava međusobnih kontakata. Afektivnost je s jedne strane uvijek otvorena daljnjem usavršavanju. Prijateljstvo zato treba odgoj, iznad svega duhovni odgoj. "Duhovni odgoj omogućuje nadići dječja maštanja i postaviti se u aktualnu stvarnost, podupire usvajanje jednog novog odgovornog "ja", očišćenog od probuđenih tendencija koje se zaokružuju u prošlosti. Autentični prijatelj je duhovno slobodan, zna poznavati samog sebe i drugog ovisno o situaciji, zna biti dostupan za potpuno prihvaćanje drugoga, zna dati ljubav koja podiže prijatelja" (Goffi, 1985: 3). Odgoj u pravom prijateljstvu nije lagan zadatak jer se treba ostvariti na raznim stupnjevima. "Pravo duhovno prijateljstvo je vrlo rijetko, zbog različitih razloga" (Alvarez, 1975: 115).

U nekim posebnim slučajevima "prijateljstvo" se može izgubiti ili biti perverzno.¹³ Zbog toga što je svaka ljudska osjećajnost podložna iskrivljavanju pa tako i prijateljstvo.

"Kršćansko prijateljstvo, dakle, dozvoljava živjeti i prihvatiti, upotpunjujući se, prolazeći i nadilazeći erotsku ljubav te rodbinski afekt, međusobne ljudsko-božanske odnose kao recipročnu i zahvalnu dobrohotnost među osobnim slobodama" (Guidi, 1990:20).

4. 1. PRIJATELJSTVO MEĐU OSOBAMA RAZLIČITOG SPOLA

Prijateljstvo među osobama različitog spola nije nemoguće. Kod Grka prijateljska ljubav smatrana je mogućom samo među muškarcima. Poimanje žene u ovoj vrsti ljubavi još se nije bilo pojavilo. O ovome C. S. Lewis piše: "po starima, prijateljstvo bijaše najradosniji i najpotpuniji od svih ljudskih osjećaja, kruna života, i škola vrlina" (Lewis, 1992: 59). "Da bi se među osobama različitog spola ostvarilo jedno pravo duhovno prijateljstvo koje postiže dubinu osobe i koje bi se realiziralo u osjećaju a da ga se uneredi, nije potrebno da zainteresirani budu psihološki ili duhovno nepravilni, ili da su postigli svetost. Spol ne uvjetuje neizbježno osjećajnost, iskrivljujući ga prema erotskoj ili senzualnoj komponenti ili određenije, na seksualnu stranu" (Alvarez, 1975: 115). Primjeri svetaca pokazuju mogućnost takvih prijateljstava. Smatra se da su sveci postigli savršen stupanj zrelosti, time onda i afektivnu zrelost.¹⁴ U duhovnoj tradiciji kršćanstva brojna su prijateljstva između muškaraca i žena. Oni nisu smatrali da su njihova međusobna prijateljstva u suprotnosti s njihovim odnosom prema Bogu. Naprotiv, doživjeli su da im uz duboko i iskreno prijateljstvo s nekim ženama ili muškarcima raste i jača ljubav prema Bogu. Duhovna razmjena misli s onim drugim davala im je "krila" na putu prema Bogu. Terezija Avilska

¹³ Svako prijateljstvo je zasebno prijateljstvo, ali je taj izraz obično upotrijebljen u pejorativnom smislu. U tom slušaju ne može se više govoriti o prijateljstvu, već o perverziji.

¹⁴ Svetost kršćanina je dostignuće zrelosti koju crkvena službena terminologija označuje kao herojski stupanj teoloških i kardinalnih kreposti (Rahner i Vorgrimler, 1992: 583).

je prema svojem ispovjedniku Gracijanu osjećala duboku bliskost. Prijateljstvo s njim i s njenim duhovnim suputnikom Ivanom od Križa vodilo ju je do toga da može govoriti o još dubljem odnosu prijateljstva s Bogom (Avilska, 1997). I druga slavna prijateljstva, npr. između Klare Asiške i Franje, između Franje Saleškoga i Ivane Chantal, između Jeronima i Eustahije, pokazuju da može postojati i pravo prijateljstvo između muškarca i žene, prijateljstvo koje obostrano obogaćuje. Naravno da je i u ovakvim prijateljstvima prisutan *eros*. On povezuje prijatelje međusobno. Osjeća se kao nešto što podražuje, oživljuje i može "zavrtjeti pameću". No, takva prijateljstva nisu seksualno proživljena. Upravo odricanje od življene seksualnosti daje draž i vrijednost ovakvim prijateljstvima između muškaraca i žena. Muškarac i žena se međusobno nadahnjuju.

Teilhard de Chardin, znameniti prirodoslovac i istraživač, svećenik isusovačkog reda¹⁵ napisao je da je od trenutka kad se u njemu probudila svijest o samom sebi i kad je naučio doista izraziti sama sebe, sve što se u njemu dalje otkrivalo i otvaralo, bilo je pred očima i pod utjecajem neke žene (Chardin, 1968). On je bio u prijateljstvu s trima ženama s kojima je izmjenjivao brojna pisma; ta su ga prijateljstva zapravo učinila osjetljivim za probleme izgrađivanja čovječnosti u čovjeku. Prijateljstvo između muškarca i žene u sebi uvijek nosi nešto nadahnjujuće i oživljavajuće.

Prijateljstvo među muškarcima i ženama nije dakle zmaj s pet glava i deset očiju iz crtića Dylana Doga. Nema razloga bojazni niti ismijavanju ili velikom čuđenju. Muškarci često otkrivaju da žene misle svojom glavom i da stvari znaju vrlo dobro postaviti. One znaju biti dobre, povjerljive, mirne, pouzdane. Žene, s druge strane, otkrivaju da muškarci nisu puki brbljavci, nego da znaju biti ozbiljni, da znaju voljeti iskreno i odano. Prijateljstva između žena i muškaraca imaju velike prednosti: to su iskrena i slobodna prijateljstva. Ne boje se zavisti niti ponosa. Ne gube se "usput". Ne lomi ih svaki povjetarac kao trstike u polju: štoviše, takva su prijateljstva otporna, nadvladavaju probleme, nerazumijevanje i poteškoće (Giordano i sur., 1999). Prijateljstvo između muškarca i žene mora biti uvijek obostrano ozbiljno shvaćeno, koliko god žrtava to zahtijevalo. Treba biti iskren prema samome sebi i pošten prema prijatelju/ici. Takvo prijateljstvo zahtijeva stalan napor.

Pravi je prijatelj, bilo muškarac bilo žena, onaj kojemu možemo reći točno što osjećamo, znajući da će nas on saslušati, ohrabriti i potvrditi u ljubavi i nježnosti. Takav prijatelj i takva prijateljica važan je izvor snage za svakodnevni život. Kad dođu crni dani, potrebno nam je utočište prijateljstva. Kad se osjećamo potišteno ili nam je dosta svega, prijateljska riječ može povratiti mir i pouzdanje. Trebamo ponekad prijatelja da nas sluša i primi na sebe cijelu gomilu naših riječi, patnji i strahova. Ponekad jedini odmor može biti oslobađanje od svega toga, a prijatelj ili prijateljica jedina je osoba koja to može preuzeti.

4. 2. PRIJATELJSTVO JE BLAGO/SREĆA¹⁶

Prijateljstvo je uvjet sretna života, "odstranjuju sunce od svijeta oni koji iz života odstranjuju prijateljstvo, najbolji i najslađi Božji dar" (Rievaulx, 1982: 118). Prijateljstvo u sebi samom jest dobro velike duhovne vrijednosti, te vodi k usvajanju i usmjeravanju

¹⁵ Isusovci ili Družba Isusova (lat. Ordo Societas Jesú) je rimokatolički crkveni red. Osnovao ga je u 16. stoljeću sv. Ignacije Loyola.

¹⁶ U samoj je naravi tog pojma da bude zagonetka, izvor stalnih raspra – to je voda koja može poprimiti bilo kakav oblik, ali nema oblika u koji bi se mogla strpati (Bruckner, 2001).

drugih natprirodnih vrijednosti. Ono je mnogima siguran oslonac u vremenu bez oslonca, dom u zemlji bez domova, domovina u svijetu bez domovine. Prijateljstvo nije institucija. To je odnos u koji svatko stupa dobrovoljno, slijedeći vlastiti ukus, odabir i ono što mu se sviđa. U ovim nesigurnim vremenima i uza sve spoznaje o krhkosti ljudskih odnosa, očito je da još uvijek postoji velika potreba za prijateljstvom. Grci su bili uvjereni da je čovjeku potrebno prijateljstvo kako ne bi bio oštećen u duši. Prijateljstvo je preduvjet čovjekove sreće jer nitko ne može biti savršeno sretan ukoliko je ograničen samo na sebe. Čovjek je u svojoj biti upućen na prijatelja. Prijateljstvo je kao sunce koje obasjava čovjeka.

Sreća se pokazuje kao izravni učinak prijateljske ljubavi u obliku radosti, radosti koja izvire iz srca i koja može savršeno koegzistirati sa siromaštvom, čak i s boli. Mi želju za srećom odviše zamišljamo po uzoru na svoje fizičke prohtjeve, primjerice glad i žeđ. Iskustvo prijateljstva budi u nama želju posve neobične vrste: to je želja za dobrom ljubljene osobe kao za vlastitim dobrom, u toj mjeri da se raduje njezinoj radosti, a trpi zbog njezine muke. Ta se želja na neki način udvostručuje djelovanjem prijateljstva i potiče nas da tražimo tuđu sreću poput vlastite sreće (Pinckaers, 2000). U nama postoji želja koja je istodobno velikodušna i povezana s interesom, neproračunata i poželjna, koja ostvaruje iznenađujući sklad između "za tebe" i "za mene". Mogla bi se definirati kao "želja za prijateljstvom" ili "prijateljska želja" budući da se rađa iz prijateljske ljubavi. Prvotno iskustvo u korijenu morala nije osjećaj obveze ili dužnosti, već mnogo dublje: smisao i poziv na prijateljsku ljubav.

4. 3. PRIJATELJSTVO U RELIGIOZNOJ ZAJEDNICI

"Postoje osobe pozvane na transcendentnost, potaknute vlastitom vjerom i osjećajem koji ih potiče na opredjeljenje za intimnost s Bogom, u kojem će tražiti i naći ušće vlastite osamljenosti" (Alvarez, 1975: 115). Zbog toga je prijateljstvo u religioznoj zajednici ili u monaškoj tradiciji ponekad bilo negativno obilježeno¹⁷ jer se smatralo da prijateljstvo, usmjerenost na drugoga, pojedince odvlači od Boga. Pravo prijateljstvo u religioznom životu ostvaruje se u ozračju bratske ljubavi u zajednici. Zajednica po sebi također je mjesto za ostvarivanje prijateljstva. U svojoj srži zahtjeva askezu, nadahnutu na ljubavi i poslušnosti. Posvećene osobe trebale bi biti orijentirane ka Kristu - Prijatelju. Samo po tom orijentiru bit će moguće "razviti i rascvjetati prijateljstvo prema bratu" (Alvarez, 1975: 116).

Kršćanski odgojni proces znači neku pedagošku organizaciju sadržaja i iskustva da bi se, pomoću progresivnih faza, povelu osobu prema ciljevima zrelog prijateljstva (Vecchi, 1998). Prema zrelim međusobnim relacijama, koje su u skladu s antropološkim bogatstvom prisutnih subjekata. Takve relacije tvore pedagošku situaciju u smislu da poprimaju karakteristike koje mogu potpomoći otvaranje istini, priznavanju drugoga, usmjeruju afektivne snage, ne usredotočujući se isključivo na sebe ili na drugoga, nego na dobro koje nadilazi obojicu (Imoda, 2004). Prijateljstvo je svjestan pokušaj razumijevanja i negativnih i pozitivnih iskustava drugih (Raboteg-Šarić, 1995).

¹⁷ Previđao se onaj evanđeoski imperativ: "Meni najmanje braće" (Mt 25,40). Čovjek čovjeku je put do Boga.

Različiti pokazatelji zajednicu¹⁸ označuju kao jedini mogući subjekt-objekt odgojnih procesa i kao neophodno okruženje u kojem bi se oni mogli odvijati. Odgoj je postao složen. Poticaji, odnosi, spoznaje i ponude su tolike da njihova sinteza i tumačenje nadilaze ne samo djelovanje pojedinog odgojitelja, nego i same čimbenike odgoja kao što su obitelj i škola. Odgoj zahtijeva sklad nakana, kriterija i intervencija: ili se radi skladno, ili se dolazi do neodgojnog raspršivanja.

Prijateljstvo, dakle, uvijek ostaje jedan element postignuća, jedan oblik života teško zamjenjiv jer je to pozitivan znak formacije osobe, afektivne zrelosti i uključenosti u socijalni život.

4. 4. PRIJATELJSTVO U ADOLESCENCIJI

Period adolescencije je karakteriziran situacijom psihičke neravnoteže i fiziološkim perturbacijama. Govori se o psihičkoj i fizičkoj "krizi" u kojoj sva prijašnja iskustva bivaju stavljena u diskusiju kako bi bila re-organizirana. U toj dobi adolescenti mijenjaju ukuse i interese (Bezić, 1989). Žive dob otkrivanja dubokog "ja". Oni trebaju voljeti i biti voljenima. Obitelj više nije dostatna. To je dob u kojoj dječaci i djevojčice kušaju samoću i u isto vrijeme postaju reflektivni i zamišljeni. Osjećaju se promijenjenima. Adolescenti – i to je temeljno obilježje "odbacuju način življenja odraslih i žele oblik života u kojem sloboda ima najveći naglasak, a da ne znaju točno definirati u čemu se sastoji i u kojim konkretnim ponašanjima se sloboda ostvaruje" (Riva, 1982: 118). U ovoj situaciji adolescencije "prijateljstvo postaje nešto od zaista velike važnosti: u prijatelju/ici (adolescenti) traže i nalaze odgovor na svoje nove probleme, upotpunjenje samih sebe, nekoga tko bi znao ući u sklad s njihovim već bolje definiranim karakterom" (Vanna, 1992: 136). Adolescencija je period u kojem se rađaju najprisnija, ali i nesmotrena prijateljstva koja ispunjavaju cijelo njihovo slobodno vrijeme. To su prijateljstva "sačinjena od malo kompliciranih razgovora, ali od savršenog dogovora, neposredna su, intimna. Dovoljna je mala naznaka da bi se bilo na istoj valnoj duljini" (Vanna, 1992: 137).

Adolescentima je prijateljstvo samo po sebi shvatljivo, izvor je zadovoljstava, sigurnost koju uspijevaju uskladiti s obiteljskim vezama i s drugim aktivnostima koje im život nanese. Adolescenti preferiraju život u grupi jednog zatvorenog i ekskluzivnog prijateljstva, u grupi pronalaze jednu širu mogućnost zahvalnosti. U određenim "segmentima" život u grupi riskira transformaciju u udruženja, često neurednog života. Ta udruženja poneki put u mladima uspiju stvoriti veliki osjećaj pripadnosti i skoro ovisnosti: svi nose istu odjeću i nerijetko moralno žive istim načinom. Period adolescencije obilježava jaka potreba: biti s drugima. To je jaki povod i potreba adolescenata da budu s drugima. Osim udruženja, postoje također drugi oblici grupa u kojima se živi prijateljski: školski prijatelji, susjedi, športski prijatelji. Govori se o prijateljstvu u grupi, kao često spontanom prijateljstvu koje garantira samo minimum socijalne otvorenosti i recipročne integracije. "Ulazak u jednu organiziranu grupu nosi naravno potpunu promjenu vlastitog života, nosi nove prijatelje, druge razgovore. U tim slučajevima prijateljstvo je podržano na zajedničkom interesu grupe, od zajedničkog rada, istog života grupe koji sve ujedinjuje" (Vanna, 1992: 138).

¹⁸ Prijateljstvo u zavodima ili zajednicama, pogotovo ekstremima: biti previše povezan (navezan) na onima zatvorenijeg tipa, izloženo je dvama izabranog prijatelja ili zatvoriti se u vlastitu osobu.

Sociolozi tvrde da je osjećaj pripadnosti u današnje vrijeme mnogima pretpostavka da bi se doživljavali vrijednima. Unutar adolescentnih grupa izviru prvi homofilični i heterofilični parovi prijatelja. "Par adolescenata nije objektivni izbor, već je akt subjektivne genitalne, seksualne, osjećajne recipročne identifikacije iako se upražnjavaju heterogenitalna i homogenitalna ponašanja. Ukoliko se prijateljstvo fiksira na erotsko-genitalnom homo/heterogenitalnom stupnju s vršnjacima, sa starijima ili mlađima, riskira da se ne otvori slobodnom prijateljskom odnosu (Guidi, 1990). Važna je spoznaja da u grupi, među poznanicima s kojima se mladi druže, postoji jedan kojemu sam upravo "ja" najvažnije stvorenje. Ovo pitanje izražava čežnju da budem za nekoga jedinstven i jedini. Antoine de Saint-Exupéry daje malom princu spoznati da je njegova ruža doduše ista kao i sve ruže svijeta. Ali da je ipak jedinstvena. Lisica šalje malog princa u ružičnjak: "Idi, pogledaj još jednom ruže, shvatit ćeš da je tvoja jedina na svijetu." I dok dječak promatra ruže, postane mu jasno da su sve one lijepe, ali ne znače ništa jer "nitko se s vama još nije sprijateljio a i vi se niste ni sa kime sprijateljile... Bilo tko, tko bude prolazio, mogao bi misliti da je moja ruža slična vama. No sama po sebi ona je važnija od svih drugih jer je to ruža koju sam ja zalijevao" (Exupéry, 2001: 63).

Prijateljstvo ima i terapeutsku vrijednost. Odbačena djeca koja nisu u djetinjstvu osjetila ljubav, djeca koja su u djetinjstvu bila izrazito agresivna, mogu također ostvariti prijateljstvo, to iskustvo će im pomoći da izbjegnu ovisnost kao samoliječenje, u koje takva djeca najčešće kasnije upadnu (Goleman, 1995). Djeca koja imaju prijatelja ili prijateljicu rijetko postaju neurotična, a ukoliko se to i dogodi, lakše izlaze na kraj sa svojim neurotičnim iskušenjima. Mladima prijateljstva također imaju terapeutsku vrijednost jer daju emocionalno uporište i pružaju mladom čovjeku mogućnost socijalne orijentacijske sigurnosti u razvoju, bez prisilno zadanih predložaka, uloga i pripadnosti. Mladi nalaze vlastiti identitet u susretu s prijateljem i prijateljicom. Razgovarajući s prijateljima, oni uče govoriti o svojim osjećajima, umjesto da ih potiskuju. To će im pomoći da se lakše odvoje od roditelja, da otkriju vlastiti put i da krenu njime. Mladi kroz prijateljstvo uče da se mogu osloniti na nekog drugog. Prestaju biti egocentrični i ne bave se stalno sami sobom. Uče kako mogu bolje razumjeti druge ako bolje promatraju sebe. Kad roditelji više ne mogu pratiti svoju djecu, dobro je da znaju kako njihova djeca nisu sama, nego da imaju dobre prijatelje. Sve je češća pojava zabrinutost roditelja zbog toga što im djeca imaju loše¹⁹ prijatelje koji više ne cijene ni jednu vrijednost, koji su prijateljstvo pretvorili u zajedničko opijanje i drogiranje (Grün, 2006). Nije li danas potrebno, što urgentnije, misliti o stvaranju dostupnih mjesta na kojima bi se mladi vježbali u prijateljstvu, tj. na kojima bi mladi stjecali dobre prijatelje? Mjesta na kojima bi mladi bili usmjereni na iste ciljeve, jer upravo oni ljude međusobno povezuju.²⁰

Važno je da mladi u prijateljstvu razvijaju socijalne kontakte, ali je jednako važna i povjerljivost s jednim prijateljem ili prijateljicom. Samo će se tako stvoriti otvorenost koja im omogućuje da se osjećaju "doma" kad su s nekim drugim, u njegovu svijetu, usred brojnih opasnosti svijeta.

Možemo konstatirati da je period adolescencije spontano otvoren prijateljstvu: ono ipak treba biti kanalizirano, orijentirano, dok ne postigne više stupnjeve prijateljstva, odnosno do stupnja u kojem će biti sposobno izbjeći određene deformacije kojima je u toj dobi posebno izloženo.

¹⁹ Pojam prijatelj u sebi uključuje dobrotu, a ni u kojem slučaju zlo ili nešto loše. ²⁰ Takva mjesta mogu biti centri za mlade.

POPIS KRATICA

Kratice:

AA	Apostolicam actuositatem
CD	Christus dominus
DV	Dei verbum
GE	Gravissimum educationis
LG	Lumen gentium
PO	Presbyterorum ordinis

Biblijske kratice:

Stari zavjet

Izr	Knjiga Mudrih izreka
Jr	Prorok Jeremija
1 Kr	Prva knjiga o Kraljevima
1 Mak	Prva knjiga o Makabejcima
2 Mak	Druga knjiga o Makabejcima
Mih	Prorok Mihej
Ps	Knjiga psalama
1 Sam	Prva knjiga o Samuelu
2 Sam	Druga knjiga o Samuelu
Sir	Knjiga Sirahova

Novi zavjet

1 Iv	Prva Ivanova poslanica
Iv	Evangelje po Ivanu
1 Kor	Prva poslanica Korinćanima
Lk	Evangelje po Luki
Mk	Evangelje po Marku
Mt	Evangelje po Mateju

LITERATURA

Alvarez, T. (1975) Amicizia. U: *Dizionario enciclopedico di spiritualita*, Roma, Città Nuova, str. 112-117.

Akvinski, T. (1981) *Izabrano djelo*, Ljubljana-Zagreb, Globus.

Aristotel (1992) *Nikomahova etika*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.

Augustin, A. (1994) *Ispovijesti*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.

Avilska, T. (1997) *Moj život*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost i Hrvatski karmelićani i karmelićanke.

Benedikt XVI. (2006) *Deus caritas est – Bog je Ljubav*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.

Bernard, A. B. (1982) *Teologia spirituale*, Milano, Paoline.

Bezić, Ž. (1989) *Razvojni put mladih: djetinjstvo i mladost*, Đakovo, U pravi trenutak.

Biblija (1991) *Stari i Novi zavjet*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.

Bruckner, P. (2001) *Neprestana ushićenost*, Zagreb, Društvo hrvatskih književnika.

Chardin, de T. (1968) *Il fenomeno umano*, Milano, Il Saggiatore

Chardin, de T. (1977) *O ljubavi i sreći*, Zagreb, Metanoja.

Cicerone, M. T. (1972) *Catone maggiore: Della Vecchiaia; Lelio: Dell' amicizia*, Bologna, Zanichelli.

- De Guidi, S. (1990) Amicizia. U: *Dizionario di teologia morale*, Torino, Paoline, str. 17-35.
- Drugi vatikanski koncil (1986) Apostolicam actuositatem. U: *Drugi vatikanski koncil*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, str. 417-466.
- Drugi vatikanski koncil (1986) Christus Dominus. U: *Drugi vatikanski koncil*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, str. 257-303.
- Drugi vatikanski koncil (1986) Dei verbum. U: *Drugi vatikanski koncil*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, str. 391-416.
- Drugi vatikanski koncil (1986) Gravissimum educationis. U: *Drugi vatikanski koncil*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, str. 359-380.
- Drugi vatikanski koncil (1986) Lumen Gentium. U: *Drugi vatikanski koncil*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, str. 91-204.
- Drugi vatikanski koncil (1986) Presbyterorum ordinis. U: *Drugi vatikanski koncil*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, str. 561-617.
- Filipović, T. A. (1988) Prijateljstvo u četvrtom evanđelju i njegovo značenje za katehezu, *Kateheza 1* (1988), str. 5-24.
- Giordano, E., Lasconi, T., Boscato, G. (1999) *Goruća pitanja*, Zagreb, Katehetski salezijanski centar.
- Goffi, T. (1989) Amicizia. U: *Nuovo di spiritualità*, Milano, Paolone, str. 1-19.
- Goleman, D. (1995) *Emocionalna inteligencija*, Zagreb, Mozaik knjiga.
- Grün, A. (2006) *Želim ti prijatelja*, Zagreb, Teovizija.
- Huxley, A. (1998) *Vrli novi svijet*, Zagreb, Izvori.
- Imoda, F. (2004) *Razvoj čovjeka*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Ivan Pavao II. (1992) *Pastores dabo vobis-Dat ću vam pastire*, Zagreb, Nadbiskupski duhovni stol-Glas koncila.
- Koprek, I. (1995) *Kao dio mene: etika, prijateljstvo, krepost*, Zagreb, Hrvatsko filozofsko društvo.
- Lewis, C. S. (1992) *I quattro amori. Affetto, amicizia, eros, carità*, Milano, Jaca Book.
- Nagel, T. (1973) *The Possibility of Altruism*, New Jersey, Princeton.
- Nouwen, H. (1999) *Povratak izgubljenog sina*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Panimolle, S. A. (1991) Amore. U: *Nuovo dizionario di teologia biblica*, Torino, Paoline, str. 35-64.
- Pinckaers, S. (2000) *Pavlov i Tomin nauk o duhovnom životu*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Raboteg-Šarić, Z. (1995) *Psihologija altruizma*, Zagreb, Alinea.
- Rahner, K. i Vorgrimler, H. (1992) *Teološki rječnik*, Đakovo, U pravi trenutak.
- Rievaulx, A. (1982) *L'amicizia spirituale*, Siena, Cantagalli.

Riva, A. (1982) *Amicizia*, Milano, Ancora.

Saint-Exupéry, A. de (2001) *Mali princ*, Zagreb, Zagrebačka stvarnost.

Vanier, J. (2007) *Zajednica i rast*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.

Vanna, U. (1992) *Adolescenti e scelta cristiana*, Milano, Ancora.

Vecchi, J. E. (1998) *Pastoral mladih, izazov za crkvenu zajednicu*, Zagreb, Katehetski salezijanski centar.

Westermann, C. (1982) *Amicizia*. U: *Dizionario teologico*, Casale Monferrato, Marietti, str. 709-713.

THE SIGNIFICANCE OF FRIENDSHIP IN THE PROCESS OF MATURING: A CHRISTIAN VIEW

SUMMARY

The idea behind this paper is to remind us of the value and importance of friendship, to remind us how important friendship is for growing up and maturing, for achieving the original humanity in us. Friendship does not depend on any kind of belonging, friendship is voluntary and without ulterior motives and requires no special operating program. In friendship the freedom of choice and sense of equality are important.

Friendship differs from other forms of love, whether as the cause, the content or the form of expression, it is true love, and love is also the ability to converse. Friendship is the only true treasure and real happiness which shows itself as a direct effect of friendly love in the form of happiness, happiness which springs from the heart and which can coexist perfectly with poverty and even pain.

For all these reasons friendship requires educating, above all spiritual education, which can enable an individual to overcome his childish fantasies and place himself in actual reality, to accept a new responsible "me", cleansed of awakened tendencies from the past. An authentic friend is thus spiritually free, knows how to understand himself and others, depending on the situation, knows to be available for the complete acceptance of others, knows to give love which exists and lives for a friend.

KEY WORDS: *altruism, friendship, happiness, spiritual friendship.*

Prijevod sažetka na engleski jezik: David Veskadijaga

